

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA MUAMMOLI O'QUVCHILAR BILAN ISHLASHDA PSIXOLOGIK YONDASHUV

Boymurodova Xadicha Raxmatullayevna

Qashqadaryo viloyati G'uzor tumani

18-umumiy o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi psixologi

Bugungi tezkor va shiddat bilan rivojlanib borayotgan jamiyatda har tomondan axborotlar ko'lamining oshib borishi va bu turli ijobiy va salbiy axborotlarni qabul qilayotgan o'quvchi yoshlar (ayniqsa, o'smirlar)ning xulq-atvori va ta'lim tarbiyasiga e'tibor berish dolzarb masalalardan sanaladi. Ushbu metodik tavsiyada o'quvchilarni tushkun holatlarining kelib chiqish sabablari va oqibatlari yaqida bayon etilgan bo'lib, uni bartaraf etish bo'yicha amalga oshirilishi lozim bo'lgan maslahatlar va tavsiyalar berilgan. Mazkur metodik qo'llanmadan maktab amaliyotchi psixologlari, sinf rahbarlar va fan o'qituvchilari o'z faoliyatlarida foydalanishlari uchun tavsiya etiladi. Agarda e'tibor qilayotgan bo'lsangiz yoki dunyo xabarlarini bilan muntazam ravishda tanishib borayotgan bo'lsangiz dunyoda qanchadan-qancha odamda tushkunlik deb ataluvchi psixologik ya'ni ruhiy holat tufayli stress holatlari kelib chiqishiga sabab bo'lmoqda. Bu ko'pincha insonlarni yaxshi ko'rgan ishidan, yaqinlaridan, ba'zida farzandlaridan ko'pincha hayotdan sovishlariga olib kelmoqda. Agarda biz psixologlar tushkunlik deb ataluvchi holatdan qutulish choralarini topsak, o'quvchilarni tushkunlikka tushishlarini oldini olishga oz bo'lsada o'z hissamizni qo'sha olsak, ko'pgina muammolar o'z yechimini topa oladi va biz psixologiyani korreksiya yo'nalishiga o'z hissamizni qo'shgan bo'lamiz. Har bir pedagog avvalo psixolog bo'lishi lozim. Ya'ni har bir o'quvchining temperamenti qandayligini bilishi, o'quvchi bugun qanday kayfiyatda darsga keldi, oilaviy ahvoli va hokazolardan xabardor bo'lishi lozim. Chunki ko'p narsa kayfiyatga bog'liq. Temperamentning xolerik, sangvinik turlari har doim o'z hissiyotlarini oshkora tutadilar. Ya'ni kayfiyatlari bo'lmasa qo'pol,

kayfiyatlari yaxshi bo'lsa xushchaqchaq yuradilar. Melanxolik va flegmatik temperamentli o'quvchilar ko'pincha tushkun kayfiyatda yurishsada aslida unday bo'lmaydi. Insonlar ularning ichki go'zalligini, qalb go'zalligini ko'rishini xohlaydilar. Faraz qilamiz o'qituvchi darsda savol bilan o'quvchilarga murojaat qildi. Xolerik, sangvinik temperamentli bolalar qo'l ko'tarish bilan birga men aytay deb o'rinlaridan turib ketishadi. Ularning xayollarida o'qituvchi nima bo'lsa ham shu savolga javobni mendan so'rasinda, tartib bilan o'tirganimni inobatga olsinda degan o'y-xayollar o'tadi. Ish tajribamda past o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan suhbatlashganimda ular o'qituvchi baribir mendan so'ramaydi tayyorlanib kelgan taqdirimda ham deb javob bergan. Ular har doim ham o'z xohishlarini har doim ham ochiq aytavermaydilar. Ular insonlar ularni boricha qabul qilishini, aslida qanday inson ekanligini bilishni xohlaydilar. O'quvchi qachon tushkun holatga tushadi: oddiygina o'qituvchi u bilan dars mobaynida shug'ullanmaganda, ikki baho olganda, ota-onasi ajrashganda, birovlar qo'lida katta bo'lganda, tengqurlari qatori kiyina olmaganida, ular kabi huquqlarga ega bo'lmaganida, boshqalar tomonidan kamsitilganda, mehnati qadrlanmaganda, o'z o'rnini topishga qiynalganda, boshqalar tomonidan qo'llab – quvvatlanmaganda, uni tushunishlarini xohlagan payt hech kim e'tibor qilmaganida,, yetarlicha mehr- e'tibor ko'rsatilmaganida, qiz bola yigitni yoki yigit bola qizni yoqtirib qolsa-yu qiz (yigit) unga e'tibor qilmaganida vahokazolar. O'quvchi yoshlarni tushkunlik holatlarini qanday qilib bartaraf qilish mumkin? Bu sabablarni birma-bir tahlil qilib ko'ramiz. O'qituvchi dars jarayonida har bir o'quvchi bilan individual tarzda ish olib borishi lozim, ya'ni darsga hamma o'quvchi qatnashishini nazorat qilib borish kerak. Ba'zi o'qituvchilar bu boladan so'raganim bilan baribir bilmaydi vaqtimni behudaga ketkazaman deb har doim darsga faol qatnashuvchi o'quvchilar bilan ishlaydi. Bu jarayon o'qituvchi uchun samarali kechadi ya'ni asab tolalari toliqmaydi. O'qituvchi shu bugun besh soat darsi bo'lsa birinchi soat darsga kirganda o'z ongiga buyruq beradi bugun besh soat darsim bor birinchi soatimni fanimni yaxshi o'zlashtirgan sinfdan boshlashim kerak agar fanimni past o'zlashtirgan sinfdan

boshlasam kayfiyatim buzilib asablarim toliqib chiqadi yoki shu sinfga kirgim kelmaydi, bolalar shovqin qilib meni charchatib yuborishadi deb kunni boshlashga odatlanib qolgan. Agar o'qituvchi talabchan bo'lsa, o'z bilimini o'quvchilarga yetkazib bera olsa, hech bir o'quvchi nazoratidan chetda qolmasa, o'quvchi faolligini oshirishga erishsa, tushkunlik holatidagi o'quvchini ham darsiga qiziqтира olsa, dars samarali bo'ladi. O'quvchini ikki baho bilan jazolash to'g'rimi? O'qituvchi uyga vazifani tayyorlab kelmasa, kitob daftari uyda qolib ketsa yoki uyga vazifani tayyorlab bajarganman uyda qolib ketibdi deb bahona qilsa, o'qituvchi uni ikki baho bilan jazolaydi. O'qituvchining nazdida bu boshqa bolalarga saboq bo'ladi. Lekin o'qituvchi bu oddiygina ikkining o'quvchining ruhiyatiga qanday ta'sir qilishini inobatga olmaydi. Bu holat o'quvchini tushkun holatga tushishiga sabab bo'ladi. Ko'pincha kattalar o'z muammolari bilan o'ralashib qolib bolalarni unutib qo'yishadi. Ko'rkona turmush qurish natijasida bir-birini tushunmaslik sabab o'zlari uchun qulay va muammolardan qutulishning oson yo'li ajrimni tanlashadi. Lekin, bu bola psixikasiga salbiy ta'sir ko'rsatib uning tushkunlikka, stress holatiga tushib qolishiga va oxir-oqibat suitsid holatini kelib chiqishiga sababchi bo'ladi. Onalar bolasiga otasiz ham seni yaxshi boqa olaman deb taskin beradilar. Afsus-ki, bu fikr noto'g'riligini tushunganlaricha bola qancha stress holatlarini boshidan kechiradi. Bolani faqatgina boqish emas uning tarbiyasini o'ylash kerak. Bola tarbiyasida ham otaning ham onaning o'rni katta. Ba'zilar farzandlarini opa-ukalari, ota-onalari, amma-xolalari qo'lga tashlab chet davlatga sarmoya orttirish ya'ni ko'p pul ishlab topsam farzandlarim hech narsaga zoriqmaydi, hech kimdan kam bo'lmaydi degan maqsadda ketishadi. Yo'q yanglishasiz bolani moddiy tomondan bekam-u ko'st qilishingiz mumkin ammo bolani mehrga zoriqtirib qo'yasiz. Tabiiy-ki hech qaysi amma-xola jiyaniga o'z bolasiday munosabatda bo'lmaydi. Bola bundan o'ksinadi, ko'pincha otanasini sog'inib yig'lab o'zini ovutadi. Qarabsiz-ki, bolada yana tushkun holat. Endi bolaqanday yo'l tutadi? U ko'chadan do'stlar orttira boshlaydi, jinoyatchilik, huquqbuzarlik kabi illatlar uning eng yaqin do'stiga aylanadi. Buning oqibatida turli

ko'ngilsizliklar kelib chiqadi. Agar uning irodasi sust bo'lsa bu yo'ldan qutulishning oson yo'lini ya'ni, bir necha daqiqaning o'zida barcha muammolardan qutulishni tanlaydi. Bolani hech qachon biror narsani noto'g'ri bajarding deb koyimaslik, o'z sevimli mashg'ulot yoki o'yin turini tanlashiga va o'z fikrini bayon etishiga imkon berish uni haddan tashqari maqtamaslik, bolada har doim va hamma sohada birinchi bo'lishini, maktabda esa a'lochi bo'lishi kerakligini talab qilmang chunki maktabda a'lo baholarga o'qish har doim ham iqtidorli bo'lishga bog'liq emasligi isbotlangan.

Bolaning har bir savoliga imkon qadar rost va sabr bilan javob berish, bolani faqatgina tengdoshlari bilangina emas balki kattalar bilan ham erkin va bermalol muloqot qilishga o'rgatish, bolaga har doim rost gapirish lozim agarda u foydasiz bo'lsa ham, bolangiz xato qilishga haqli ekanligini tan olishingiz, kuch bilan bolaga ta'sir o'tkazmang. Hech bo'lmaganda ba'zi - ba'zida bolaning o'rniga o'zingizni qo'yib ko'ring, ana shundagina qanday munosabatda bo'lishingizni anglab yetasiz. Asosan o'smirlik davrida «Men» tushunchasi kuchli rivojlanadi ya'ni «men zo'rman», «men xamma narsani bilaman», «men hammadan kuchliman» va hokazolar uning xulqining buzulishlariga sababchi bo'ladi. Bunday holatlarda maktabda o'quvchilar bilan o'ta ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish zarur. Ya'ni maktabda ta'lim olayotgan muammoli o'quvchilar bilan ularni harakter hususiyatidan kelib chiqqan holda ishlarni tashkillab borish maqsadga muvofiqdir. Bunday o'quvchilar bilan ishlashda maktab psixologi, sinf rahbarlar va ota - onalar birgalikda, hamkorlikda ishlar olib borilsagina samarali natijaga erishiladi. Maktab psixologi muammoli o'quvchilar bilan olib borgan individual suhbatlarni albatta sir saqlay olishi zarurdir. Yuqoridagi mavzu bo'yicha o'z fikrimni yakunlar ekanman, hozirgi kunda insoniyat taraqqiyoti uchun eng muhim jarayon, ya'ni bola shaxsining shakllanishida uchraydigan muammolarni yosh avlodning xatti-harakatlarini ijobiy tomonga yo'naltirish, ularni turli salbiy og'ushlardan asrash va halos etish kabi vazifalarni amalga oshirishda katta mehnat va mas'uliyat talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ruyhati.

1. Xudoyqulov.X.J. "Odob-ahloq va tarbiya durdonalari." T.2008-Yil.
2. Shoumarov G'.B."Oila psixologiyasi".T "O'qituvchi "nashriyoti, 2001 yil.
3. Sherbakov A.I.Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiyasi.Toshkent.1991-yil